

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

EXTRAS

Serie nouă, tomul XI, 2000

Nr. 1 - 2

Ianuarie - Aprilie

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Moneta
18. 11. 2019

OPINII

AROGANȚĂ ȘI IGNORANȚĂ ÎN STUDII DE NUMISMATICĂ MEDIEVALĂ

OCTAVIAN ILIESCU

Cu câțiva ani în urmă am publicat o monedă-unicat, găsită în 1968 la Târgșor (jud. Prahova), cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse în această veche localitate de către cercetătorul Nicolae Constantinescu. Era un ducat de argint emis de Țara Românească și purtând pe avers efigia voievodului emitent și o legendă în limba slavă cu numele de Vlad, iar pe revers, bustul lui Iisus Cristos. Aducând în discuție numeroase argumente de ordin numismatic, iconografic, epigrafic și istoric, am stabilit că acest ducat a fost emis în 1459–1460 de Vlad Țepeș, în monetăria de curând mutată de la Târgoviște la București¹, oraș devenit în 1459 noua capitală a Țării Românești; în continuare, am arătat că acest ducat al lui Vlad Țepeș se alătură celor cu revers identic, emiși începând din anul 1397 de Mircea cel Bătrân² și, ca atare, poartă același mesaj ideologic, privitor la rezistența împotriva expansiunii otomane, deci ca *ducați de cruciadă*³.

Iată însă că în ultima vreme, Radu Ocheșeanu dedică o amplă discuție acestei monete și, exprimându-și un dezacord total față de susținerile noastre, o atribuie fie lui Vlad I, fie lui Vlad Dracul, în nici un caz însă lui Vlad Țepeș⁴. Este, desigur, dreptul fiecărui cercetător de a adera sau nu la părerile exprimate într-o anumită problemă de un alt autor și de a propune eventual un punct de vedere complet diferit. Dar nu cu aroganță, prin încercarea de a impune un punct de vedere exclusiv și situarea în postura unui magistru necontestat, care își dojenește învățacul pentru grave erori comise într-o lucrare de seminar, cum se comportă Radu Ocheșeanu, în articolul incriminat. Culmea este că în acest caz, aroganța atitudinii ascunde o periculoasă ignoranță, autorul citat dezvăluindu-și în text serioase lacune de cunoștințe elementare în domeniul numismaticii Țării Românești ca și în cel, mai general, al istoriei evului mediu românesc. Cum din nefericire, independent de soarta hărăzită unui autor⁵, scrierile sale rămân și, dacă ele conțin erori, pot crea grave confuzii în percepția unor utilizatori mai puțin avizați, ne vedem obligați să formulăm în rândurile următoare o necesară punere la punct.

Mai înainte de a trece la o examinare riguroasă a articolului în discuție, vom spune câteva cuvinte despre autorul lui și evoluția preocupărilor sale de numismatică.

Radu Ocheșeanu și-a început cercetările dedicate acestei discipline în 1968, când a preluat colecția de monete și ponduri grecești și romano-bizantine a Muzeului de Arheologie din Constanța. Chiar în anul următor, a publicat în „Pontica” un articol despre monetele regelui Moskonos⁶, prilej cu

¹ Octavian Iliescu, B.S.N.R., 77–79, 1983–1985, p. 268–278.

² Idem, *Moneda în România 491–1864*, București, 1970, p. 20–21; R.R.H., t. 25, 1986, p. 35–44; „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”, 5–6–7, 1985–1989, p. 179–188.

³ V. nota de mai sus, locurile 2 și 3.

⁴ Radu Ocheșeanu, S.C.N., t. 12, 1997, p. 193–199.

⁵ Radu Ocheșeanu a încetat din viață în vara anului 1998.

⁶ Radu Ocheșeanu, „Pontica”, t. 3, 1970, p. 125–129.

care i-am pus la dispoziție, pentru studiere, cele două exemplare din emisiunea acestui dinast dobrogean păstrate la Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei. De la această dată, cât timp Radu Ocheșeanu a funcționat la Muzeul din Constanța, i-am acordat permanent un sprijin colegial, împrumutând pe numele meu lucrări de referință din Biblioteca Academiei și încredințându-i-le apoi pentru lungi intervale de timp, spre a le avea la îndemână la locul său de muncă. Beneficiind de acest avantaj, Radu Ocheșeanu a continuat în anii următori să publice regulat diverse contribuții în „Pontica”, iar din 1975 a început să colaboreze și la publicațiile centrale de specialitate, cu o notă despre monetele histriene cu roata⁷ și un articol despre ponduri inedite de la Callatis și Tomis⁸.

Ulterior, Biblioteca Academiei organizând în septembrie 1977 un concurs pentru ocuparea unui post de numismat principal la Cabinetul numismatic, Radu Ocheșeanu s-a prezentat ca unic candidat, la îndemnul celui care semnează aceste rânduri. Unica probă a concursului era o lucrare scrisă, pentru care, în calitate de membru al comisiei de examinare, am ales un subiect compatibil cu pregătirea de specialitate a candidatului. I-am acordat nota 9 și, pe această bază, Radu Ocheșeanu a fost admis la concurs și s-a transferat de la Muzeul de Arheologie din Constanța la Biblioteca Academiei, fiind încadrat ca numismat principal⁹ la Cabinetul numismatic. Aici l-am avut colaborator până în septembrie 1978, când am trecut la Muzeul Național de Istorie, cu colecțiile Cabinetului numismatic cu tot¹⁰. În anul următor, Radu Ocheșeanu s-a transferat la Muzeul de Istorie al Municipiului București, unde a funcționat până în vara anului 1998, când s-a stins din viață.

Începând din anul 1993, Radu Ocheșeanu își îndreaptă atenția asupra numismaticii Țării Românești, oprindu-se asupra unor teme punctuale și relativ minore: determinarea aversului și, implicit, a reversului, la monetele de tip cavalier ale lui Radu I¹¹ și la ducății cu efigia emitentului și bustul lui Iisus Cristos¹²; comentarii privind cronologia și iconografia banilor anepigrafi, emisi de Vlad Dracul¹³; în sfârșit, articolul privitor la ducatul lui Vlad Țepeș, ce face obiectul acestei discuții. De fiecare dată, Radu Ocheșeanu se erijează în mare cunoscător al numismaticii Țării Românești și din această postură autoconferită, recurgând adesea la un limbaj insolent, caută să formuleze opinii contrare celor ale noastre, din păcate însă, așa cum am mai arătat¹⁴, tot de fiecare dată, el izbuteste doar să-și etaleze precaritatea cunoștințelor în materie, ceea ce îl duce inevitabil la elaborarea unor concluzii greșite. Ne vom convinge încă o dată de temeinicia acestei afirmații, examinând, în cele ce urmează, articolul lui Radu Ocheșeanu despre ducatul emis de Vlad Țepeș.

I. Fondul problemei.

Reamintim, pentru început, descrierea monetei în discuție:

⁷ Idem, B.S.N.R., 67–69, 1973–1975, p. 45–48.

⁸ Idem, S.C.N., t. 6, 1975, p. 163–157.

⁹ Funcția de numismat a fost creată în nomenclatorul Academiei Române la 1 ianuarie 1911, când a fost ocupată de profesorul Constantin Moisil, adus prin transfer de la liceul din Tulcea. La 1 ianuarie 1963, în schema de organizare a Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R. de atunci, au apărut din nou funcțiile de numismat și numismat principal.

¹⁰ Acest transfer a fost hotărât de Prezidiul Academiei R. S. România de atunci, în urma unui ordin primit de la organul suprem de partid.

¹¹ Radu Ocheșeanu, B.S.N.R., 86–87, 1992–1993, p. 139–142.

¹² Idem, B.S.N.R., 88–89, 1994–1995, p. 109–114.

¹³ Idem, *Câteva considerații privind cronologia și tipologia monedelor anepigrafe emise de voievodul Vlad Dracul (M.B.R. 253–255)*, în *Al XIV-lea Simpozion național de numismatică. Rezumatele comunicărilor, Tulcea, 16–18 mai 1997*, p. 25–28.

¹⁴ Octavian Iliescu, B.S.N.R., 88–89, 1994–1995, p. 107–108; idem, *False probleme de numismatică medievală românească*, Cerc. Num., 8 (sub tipar).

Av. Іо В АД БОД (ВАД în loc de ВЛАД)

Voievodul emitent, văzut din față, în picioare, cu barbă, purtând coroană și „surcotă”, la fel ca Mircea cel Bătrân, Mihail I și Dan al II-lea, ține în mâna dreaptă o cruce lungă, în mâna stângă globul cruciger.

Rv. IC -- XC, în câmp

Bustul lui Iisus Cristos, văzut din față, cu barbă, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând cu mâna stângă Evanghelia la piept.

AR Ducat 15 mm 0,549 g (greutate stabilită înaintea tratării acestei monete la laboratorul Muzeului Național de Istorie, operație în urma căreia a pierdut mici fragmente); conservare relativ bună.

Am redat mai sus descrierea acestei monete, reproducând întocmai textul publicat în 1985; astăzi dorim să-i aducem câteva precizări. Unicul exemplar provenind din această emisiune, cunoscut până în zilele noastre, era întreg în momentul în care ne-a fost încredințat pentru determinare de către descoperitorul lui, arheologul N. Constantinescu; prezenta însă, mai ales pe avers, un strat de impurități. După determinare și cântărire, urmărind obținerea unei cât mai bune reproduceri fotografice a acestei monete, în vederea publicării ei, am solicitat laboratorului de la Muzeul Național de Istorie să încerce înlăturarea acestui strat de impurități. Din păcate, tratamentul aplicat în acest scop a fost prea dur, având ca nedorit rezultat secundar distrugerea a două fragmente.

Pentru determinarea acestei monete-unicat, din capul locului am avut în vedere situația ei corectă, în evoluția emisiunilor monetare ale Țării Românești. Într-adevăr, numele Vlad al emitentului ei nu ne era în acest scop de mare ajutor, întrucât din 1395 și până în 1481, când Țara Românească încetează de a mai bate monedă proprie, tronul primului stat medieval românesc a fost ocupat de trei voievozi cu acest nume: Vlad I (1395–1397), Vlad al II-lea Dracul (1435–1442, 1443–1447) și Vlad al III-lea Țepeș (1448, 1456–1462, 1476). Atunci am recurs la o gamă largă de argumente diverse, care aveau calitatea de a fi concordante și, deci, puteau să se coroboreze reciproc; pe temeiul lor, am stabilit că moneda în discuție a fost emisă de către Vlad Țepeș, în anii 1459–1461, în monetăria de la București, oraș devenit din 1459 noua capitală a Țării Românești¹⁵.

Radu Ocheșeanu contestă vehement ideea emiterii acestui ducat de către Vlad Țepeș și îl atribuie, ezitant, fie lui Vlad I Uzurpatorul, fie lui Vlad al II-lea Dracul¹⁶. Autorul invocă, în sprijinul părerilor sale un argument ce i se pare peremptoriu: portretele contemporane îl înfățișează pe Vlad Țepeș cu mustăți, dar fără barbă, în vreme ce descrierea monetei, publicată de noi în 1985, îl prezintă pe emitent cu barbă¹⁷. Am revăzut reproducerea fotografică a monetei ce face obiectul acestei dezbateri și spre marea noastră dezamăgire, nu am izbutit să distingem cu certitudine dacă voievodul emitent este reprezentat cu barbă sau imberb; dar la urma urmei, această particularitate a fizionomiei este absolut irelevantă, de vreme ce efigiile monetare ale domnilor români din secolele XIV–XV au un caracter strict convențional și ca atare, sunt realizări schematice, neputând reprezenta portretul real al emitentului respectiv¹⁸. Efigii monetare cu valoare de portret real al emitentului vor apărea în Țările Române abia începând din secolul al XVI-lea, în Moldova cu Despot Vodă (1561–1563), în Transilvania sub Ioan al II-lea Sigismund (1540–1551, 1556–1571), ca ecouri târzii ale Renașterii italiene¹⁹. De fapt, aversul monetei de care ne ocupăm aici preia o mai veche reprezentare a

¹⁵ Octavian Iliescu, *loc.cit. supra*, n. 1.

¹⁶ Radu Ocheșeanu, *loc.cit. supra*, n. 4, p. 199, declarând peremptoriu: *Tertium non datur* (!).

¹⁷ *Ibidem*, p. 198.

¹⁸ Cf. C. Moisil, B.S.N.R., t. 12, 1915, p. 126–137; Constanța Știrbu, *Effigies conventionnelles et effigies-portrait dans l'art monétaire de la Valachie et de la Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle*, în *La numismatique, source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées*, București, 1981, p. 75–87 și pl. V–XI.

¹⁹ C. Moisil, *loc.cit.*, p. 137–140; Constanța Știrbu, *op.cit.*; Iudita Winkler, Ana-Maria Velter, F. Pap, *Le portrait princier dans l'art monétaire de la Transylvanie aux XVe–XVIIe siècles*, în *La numismatique*, p. 88–93 și pl. XII–XV.

voievodului emitent, creată după anul 1400 de Mircea cel Bătrân, reprodusă apoi de Mihail I și de Dan al II-lea și căreia i se aduce de data aceasta o modificare substanțială, prin înlocuirea cu cruce lungă a lancei ținute de emitent în cazurile emisiunilor anterioare.

Indiferent însă de modul în care este reprezentat domnitorul în cauză, cu sau fără barbă, această monetă nu a putut fi emisă nici de Vlad I, nici de Vlad Dracul, cum crede Radu Ocheșeanu. Există într-adevăr argumente foarte serioase, care confirmă categoric asemenea atribuirii ipotetice, după cum vom demonstra de îndată, în cele ce urmează.

I. Moneta găsită la Târgșor nu a putut fi emisă de Vlad I.

Așa cum am arătat cu câțiva ani în urmă²⁰, Vlad I – denumit greșit de Radu Ocheșeanu: Vlad I Uzurpatorul²¹ – a obținut tronul Țării Românești în primăvara anului 1395, ca exponent al împotrivirii boierimii oltene față de politica de alianță a lui Mircea cel Bătrân cu regele Sigismund de Luxemburg al Ungariei, în temeiul tratatului încheiat la 7 martie 1395, la Brașov²². La numai cinci luni după celebra bătălie de la Rovine (10 octombrie 1394)²³, Mircea cel Bătrân era conștient de pericolul iminent al unei noi invazii otomane și încerca să asigure apărarea Țării Românești, încheind acest tratat de alianță cu regele Ungariei²⁴. Dimpotrivă, Vlad, probabil un fiu al lui Vlaicu Vodă²⁵, ridicându-se în fruntea boierilor olteni nemulțumiți de această alianță și înfrângând în munții Cernei armata în retragere a regelui Sigismund I, ocupă în septembrie 1395 scaunul domnesc de la Curtea de Argeș, ca voievod al Țării Românești. Vor urma cincisprezece luni de lupte intermitente pentru putere, purtate între cei doi rivali, Mircea rămânând mai departe aliat cu Sigismund I, în vreme ce Vlad caută să se mențină pe tron obținând sprijin de la sultanul Baiazid I și de la regele Vladislav Iagello al Poloniei, ambii adversari ai regelui Ungariei²⁶. Domnind în aceste condiții precare și întreținând până la sfârșit bune relații cu Imperiul Otoman, ar fi fost imposibil ca Vlad I să fi nutrit ideea bizară de a se înfățișa pe unele din monetele sale în postura de apărător al creștinătății.

Dar nici dacă ne vom limita doar la examinarea aspectului strict numismatic al monetei în discuție, nu vom găsi vreun temei, cât de cât serios, care să poată permite atribuirea ei lui Vlad I. Emisiunile monetare ale acestui voievod al Țării Românești sunt bine cunoscute încă din anul 1910, când N. Docan a publicat un prim exemplar, provenind din tezaurul descoperit pe dealul Bădila (com. Niculițel, jud. Tulcea)²⁷. Ele cuprind ducații de argint, cu legenda slavă, reproducând ducații de tip comun, emiși de Mircea cel Bătrân în anii 1386–1396 (av. Scut despical, în primul fascii, în al doilea o siglă; rv. Coif și acvilă, în fața ei, o siglă); diametru 12–13, rar 14 mm, greutate medie 0,30 g²⁸. Cu

²⁰ Octavian Iliescu, R.R.H., t. 27, 1988, p. 74–84.

²¹ Radu Ocheșeanu, *loc.cit.*, p. 197–199. Calificativul *uzurpatorul* (nu însă supranumele *Uzurpatorul*) i-a fost atribuit lui Vlad I de C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1935, p. 460, dar același autor susține că despre acest Vlad, „se crede că ar fi fost înrudit cu familia Basarabilor” (*ibidem*, p. 457). Vlad era deci *os domnesc* și ca atare, avea vocație la tronul țării ca oricare alt membru al familiei domnitoare. Se știe că în Țara Românească și în Moldova, succesiunea la tron era ereditară, indiferent dacă filiația candidatul era legitimă sau naturală, dar și electivă, boierii având dreptul de a alege viitorul domn dintre doi sau mai mulți pretendenți; în acest cadru juridic, atribuirea supranumelui *Uzurpatorul* lui Vlad I nu are nici un fundament.

²² Octavian Iliescu, *loc.cit.*, p. 76–78.

²³ Această dată a făcut obiectul unei vii controverse, în anii 1986–1989; nu este cazul de a o readuce în discuție, aici și acum.

²⁴ V. n. 22.

²⁵ Octavian Iliescu, *loc.cit.*, p. 99.

²⁶ *Ibidem*, p. 80.

²⁷ N. Docan, A.A.R., t. 32, 1909–1910, p. 506.

²⁸ Octavian Iliescu, *loc.cit.*, p. 87–96 și 103–105.

totul diferiți ne apar parametrii monetei descoperite la Târgșor: diametru 15 mm, greutate 0,549 g, aliaj de argint de mai bună calitate, altă factură, mult mai îngrijită, tip iconografic ieșit din comun. Cum ar fi fost posibil ca, într-un răstimp de numai cincisprezece luni și având de înfruntat împrejurări net defavorabile, Vlad I să fi emis o monedă cu asemenea caracteristici, alături de ducații săi de tip comun, ce stau pe cea mai de jos treaptă a evoluției acestui nominal în anii 1383–1396, iată o întrebare de bun simț, la care Radu Ocheșeanu nici nu se gândește. Nu este însă nevoie să fii mare specialist în numismatica Țării Românești pentru a-ți da seama că voievodul Vlad I nu a putut fi, în nici un caz, emitentul ducatului găsit la Târgșor.

2. Moneta în discuție nu a putut fi emisă nici de Vlad Dracul.

Refuzând din capul locului să accepte emiterea acestei monete de către Vlad Țepeș, dar neputându-se hotărî, din lipsă de argumente, cărui alt Vlad, Vlad I sau Vlad Dracul, poate să i-o atribuie, Radu Ocheșeanu înclină totuși să opteze mai mult în favoarea celui de-al doilea voievod. Dacă autorul citat și-ar fi dat osteneala să consulte fie chiar și o lucrare de popularizare, ce reduce istoria națională la o simplă înșurire de date și fapte diverse, încă s-ar fi convins foarte repede că Vlad Dracul nu putea emite o monedă care să-l prezinte în ochii supușilor săi ca apărător al creștinătății. Și iată de ce:

Vlad, ultimul fiu al lui Mircea cel Bătrân, a încercat în mai multe rânduri, începând din 1430, să obțină tronul Țării Românești. La începutul anului 1431, Vlad e rezident la Nürnberg, la curtea lui Sigismund I de Luxemburg, devenit din 1419 împărat romano-german; acesta îi acordă protecție și o deosebită atenție, primindu-l ca membru cu rang înalt în ordinul Dragonului, de curând înființat pentru stăvilirea expansiunii Imperiului Otoman. După tribulații care l-au adus pentru câțiva ani în Transilvania, Vlad Dracul²⁹ reușește în sfârșit, sprijinit de Sigismund I, să obțină în decembrie 1436 tronul Țării Românești. Cu toate aceste antecedente de ordin politic, noul domn al Țării Românești e nevoit să se supună curând turcilor și în 1438 participă cu oștirea sa, alături de o armată otomană, la o campanie de prădăciuni întreprinsă de acesta în Transilvania. La începutul anului 1442, fiind bănuțit de turci că ar face joc dublu, în raporturile sale cu regatul Ungariei și cu orașele săsești din Transilvania, Vlad Dracul e chemat la Poartă, împreună cu fiii săi, Vlad (viitorul Vlad Țepeș) și Radu (viitorul Radu cel Frumos), pentru a da explicații în fața sultanului Murad al II-lea. Lăsând în țară, ca locțiitor, pe cel de-al treilea fiu, Mircea, încă minor, Vlad Dracul, însoțit de cei doi fii ai săi, se înfățișează înaintea sultanului, care însă îl aruncă în închisoarea din Galipoli, iar pe fiii Vlad și Radu îi reține ca ostatici la Adrianopol³⁰. Până aici, nimic din activitatea desfășurată de Vlad Dracul între anii 1436–1442, ca voievod al Țării Românești, nu putea justifica emiterea unei monete care să-l prezinte ca apărător al creștinătății.

Aflând vestea despre plecarea la Adrianopol a lui Vlad Dracul și a fiilor săi Vlad și Radu, Iancu de Hunedoara intră cu o oaste în Țara Românească, prinde și decapitează pe minorul Mircea voievod și în locul acestuia îl întronează pe Basarab al II-lea (1442–1443)³¹. Dar în anul următor, Vlad Dracul este eliberat din închisoare, revine în țară cu ajutor otoman, îl detronizează pe Basarab al II-lea și își recapătă domnia. De data aceasta, Vlad Dracul se alătură hotărât alianței creștine și ia parte efectiv cu oștile sale la marea campanie antiotomană din anii 1443–1445, care a avut ca moment culminant bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444), o reeditare a celei din 1396 de la Nicopol și

²⁹ Vlad, cel de-al doilea voievod al Țării Românești purtând acest nume, a fost supranumit de contemporani Dracul nu ca o aluzie la diavoli din credința creștină, ci pentru faptul că în calitate de cavaler al ordinului Dragonului, purta însemnul acestui ordin, reprezentând animalul fantastic care îi dădea numele: dragonul, în latinește *draco*, de unde supranumele Dracul pentru voievodul purtător al acestui însemn.

³⁰ Pentru aceste date, v. C. C. Giurescu, *op.cit.*, II/1, ed. a 4-a, București, 1943, p. 8–9.

³¹ Despre Basarab al II-lea, v. mai recent Octavian Iliescu, S.C.N., t. 7, 1980, p. 109–116.

încheiată ca și aceasta printr-un dezastru al forțelor creștine³². Vlad Dracul participă și la continuarea acestei campanii în anul 1445, reușind la capătul ei să recucerească de la turcii cetățile Giurgiu și Turtucaia. După ce, probabil, încheie din nou pace cu turcii, Vlad Dracul domnește mai departe până spre sfârșitul anului 1447, când Iancu de Hunedoara intră din nou cu o armată în Țara Românească, îl prinde și îl decapitează la Bălteni; ridicând în scaunul domnesc, în locul lui, pe Vladislav al II-lea (1447-1448, 1448-1456), fiul lui Dan al II-lea³³.

Analiza evenimentelor petrecute în timpul celei de-a doua domnii a lui Vlad Dracul nu ne permite să detectăm vreo împrejurare care să justifice, cât de cât, emiterea unei monete de genul celei de la Târgșor. Anii 1443-1445 au fost marcați de participarea sa, aproape neîntreruptă, la marea campanie antiotomană; în mod cert, voievodul Țării Românești nu ar fi avut răgazul și condițiile economice necesare emiterii unei monete. Cum e foarte probabil că, după încheierea acestei campanii, Vlad Dracul a fost obligat să se supună din nou turcilor – ceea ce explică intervenția lui Iancu de Hunedoara de la sfârșitul anului 1447 și uciderea sa –, rezultă că nici în ultimii săi ani de domnie voievodul în cauză nu avea nici un temei să se înfățișeze ca apărător al creștinătății pe aversul unei monete, a cărei emiterie urmărea să transmită contemporanilor tocmai un asemenea mesaj.

Nici mutând discuția problemei în plan strict numismatic, nu vom găsi argumente temeinice, în stare de a ne permite să atribuim lui Vlad Dracul, fie și numai cu titlu ipotetic, emiterea ducatului de argint descoperit la Târgșor. Vlad Dracul a emis într-adevăr monedă proprie, dar nu ducați de argint, ci numai *bani* anepigrafi de bilon, având ca tipuri pe avers, acvila Țării Românești, iar pe revers dragonul, însemnul ordinului al cărui membru era voievodul emitent și care, cum se vede, fusese adoptat de acesta, ca blazon personal³⁴. Cât de mare era importanța acordată de Vlad Dracul apartenenței sale la acest ordin rezultă și din faptul că în câmpul sigiliului său, dragonul figurează în

³² Ca și la Nicopole în 1396, bătălia de la Varna din 1444 s-a încheiat cu o înfrângere de mari proporții, suferită de forțele creștine, ca urmare a unei acțiuni necugetate întreprinsă de cavalerii cruciați: încă de la deschiderea ostilităților, regele Vladislav al Poloniei și al Ungariei s-a avântat în mijlocul trupelor otomane, dispărând în confruntarea care a urmat. Corpul regelui nu a fost găsit pe câmpul de luptă, dar dispariția sa a provocat panică în rândurile forțelor creștine și astfel, înfrângerea lor de către oastea otomană n-a mai putut fi evitată și s-a transformat în dezastru. După bătălie, Vlad Dracul și oștenii săi au călăuzit spre Dunăre rămășițele acestei cruciade ratate (C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 10).

În 1979, arheologul Dinu V. Rosetti a descoperit la Teneriffe, în insulele Canare, mormântul regelui Vladislav al Poloniei și al Ungariei, dezlegându-se astfel misterul dispariției acestuia în bătălia de la Varna. Însuși papa Ioan Paul al II-lea a venit în acel an la Teneriffe, pentru a vedea mormântul regelui polonez. Dinu V. Rosetti a încetat din viață în ziua de 18 august 1980, la Teneriffe, unde a fost înmormântat (deținem aceste informații de la doctorul Gheorghe Popescu, care a fost căsătorit cu fiica lui Dinu V. Rosetti decedat în 1996, la București).

³³ C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 9-11, cu următoarea rectificare: voievodul întronat de Iancu de Hunedoara, după uciderea lui Vlad Dracul, a fost Vladislav al II-lea și nu Dan al III-lea, cum notează autorul citat (p. 11).

³⁴ Despre monetele emise de Vlad Dracul, v.: G. Severeanu, comunicare în ședința Societății Numismatice Române din 19 februarie 1933, C.N.A., t. 10, 1934, p. 51-52; publicată în: „Urbanismul. Monitorul Uniunii Orașelor din România”, t. 11 (3), 1945, nr. 3-4, p. 207-212; Octavian Iliescu, S.C.N., t. 2, 1958, p. 325-330 și t. 3, 1960, p. 501-505; Creșt.Col., 39-40, 1972, p. 37 nr. 97; Katiușa Pârvan, S.C.N., t. 10, 1993, p. 101-107; Radu Ocheșeanu, *op.cit.*, *supra*, n. 13. Ultimul autor crede că exemplarul-unicat, prezentând acvila și dragonul spre dreapta și nu spre stânga privitorului (S.C.N., t. 3, 1960), ca la celelalte exemplare cunoscute azi, ar fi un fals, ceea ce e de neconceput, dacă avem în vedere valoarea redusă a nominalului respectiv.

nu mai puțin de trei locuri, alături de stema de stat a Țării Românești³⁵. Este în afară de orice îndoială că acest simbol nu ar fi putut lipsi din iconografia oricărei monete emise de Vlad Dracul, ceea ce nu este cazul cu ducatul de argint de la Târgșor.

Cele expuse mai sus dovedesc cu prisosință că nici Vlad I și nici Vlad Dracul nu au putut emite moneda supusă discuției noastre de astăzi. Contrar afirmației categorice a lui Radu Ocheșeanu, potrivit căreia *tertium non datur*³⁶, de data aceasta, tocmai dimpotrivă, *tertium datur*: ducatul de argint, prezentând pe avers un voievod purtând coroană și ținând o cruce lungă și globul cruciger, iar pe revers, bustul lui Iisus Cristos, nu a putut fi emis decât numai de Vlad Țepeș. Un argument hotărâtor, de ultimă instanță, în sprijinul acestei determinări constă și în împrejurarea că până la 29 mai 1453, cât timp pe tronul de la Constantinopol stătea împăratul bizantin, ca urmaș al lui Constantin cel Mare, nici un voievod român nu putea aspira să-și atribuie rolul de apărător al creștinătății; dar după căderea Constantinopolului sub puterea sultanului Mahomed al II-lea, Vlad Țepeș era în mod cert singurul monarh din sud-estul Europei care, prin faptele sale, putea năzui la asumarea unui asemenea rol. Iar tipurile iconografice, alese de voievod pentru emiterea monetei de la Târgșor, reflectă pe deplin această năzuință.

În rest, articolul lui Radu Ocheșeanu se reduce la o paradă inutilă de aparentă erudiție, ce nu merită osteneala unei luări în discuție.

II. Limbaj și stil.

Lectura textului redactat de Radu Ocheșeanu pentru articolul său de care ne ocupăm aici ne dezvăluie în mod neplăcut un limbaj inadecvat, un ton arrogant, adesea strident și un stil încărcat de diatribe la adresa noastră, ca și cum am avea de-a face nu cu o discuție a unei probleme științifice, ci cu un soi de pamflet gazetăresc. Nu este prima dată când Radu Ocheșeanu se dedă la asemenea manifestări de comportament, vizându-ne direct³⁷. De fiecare dată însă, aceste manifestări penibile accentuează lipsa unei pregătiri de specialitate a autorului, în materie de istorie și numismatică medievală românească.

O altă notă caracteristică pentru modul în care se exprimă Radu Ocheșeanu, nu numai în articolul comentat aici, este dată de recurgerea în exces la citate latinești. Culese de bună seamă din *Partie rose* a renumitelor dicționare Larousse, astfel de citate sunt presărate în text mai la fiecare pagină, uneori fără prea multă preocupare privind corecta lor reproducere. Cităm: *Quid prodest?*³⁸ (corect: *Cui prodest?*); *horresco refens*³⁹ (corect: *horresco referens*); într-un alt articol al aceluiași autor: *captatio benevolensis*⁴⁰ (corect: *captatio benevolentiae*). Ne-am întrebat, pe bună dreptate, cui folosește (în latină: *cui prodest?*) o asemenea stâlcire a limbii latine? Autorului acestor mostre lingvistice, în nici un caz.

Intervenind între timp neașteptatul sfârșit al lui Radu Ocheșeanu, am ezitat mult, mai înainte de a așterne pe hârtie această punere la punct. Până la urmă, am ajuns la convingerea că ea este absolut necesară. Pornind de la vechiul și bine cunoscutul aforism potrivit căruia vorbele zboară, dar cele scrise rămân, am considerat că în unele cazuri, această zicală poate duce la următoarea dezvoltare: vorbele zboară, oamenii se duc, dar scrierile lor rămân și, uneori, pot fi dăunătoare. Articolul în discuție al lui Radu Ocheșeanu constituie cu certitudine unul din cazurile în care această

³⁵ Descrierea acestui sigiliu la Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *DIR. Introducere*, II, București, 1956, p. 363–366 și 543 fig. 18.

³⁶ Radu Ocheșeanu, S.C.N., t. 12, 1997, p. 199.

³⁷ V. mai ales Radu Ocheșeanu, B.S.N.R., 88–89, 1994–1995, p. 109–114.

³⁸ Idem, S.C.N., t. 12, 1997, p. 194.

³⁹ *Ibidem*, p. 198.

⁴⁰ Radu Ocheșeanu, B.S.N.R., 88–89, 1994–1995, p. 113, n. 5.

nouă formulare își găsește o deplină aplicație. Într-adevăr, mai întâi, concluziile greșite la care ajunge autorul lui, generate de precaritatea cunoștințelor sale în materie și publicate – atenție! – într-un periodic de strictă specialitate al Academiei Române, pot induce grave confuzii în informarea unor beneficiari mai puțin avizați. Iar în al doilea rând, tonul agresiv și stilul pamfletar, caracteristice acestui articol, îl transformă într-un exemplu negativ, ne la locul lui într-o discuție sau chiar dispută ce se poartă în plan riguros științific. Pentru aceste motive, am socotit că intervenția noastră de astăzi este cu totul îndreptățită.

Ne exprimăm în final nedumerirea pentru faptul că nici un membru din Comitetul de redacție al publicației *Studii și cercetări de numismatică* nu a găsit de cuviință să-i semnaleze lui Radu Ocheșeanu deficiențele contribuției sale de numismatică medievală românească, evidențiate aici⁴¹. S-ar fi evitat astfel ca apariția ei să aducă o atingere prestigiului de care se bucură orice publicație editată sub egida Academiei Române.

O DISCUȚIE PE MARGINEA CĂRȚII LUI ANDRÁS RÓNA-TAS, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages.* *An Introduction to Early Hungarian History*

ALEXANDRU MADGEARU

La propunerea redacției „Revistei istorice”, reluăm pentru cititorii acesteia recenzia cărții lui András Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages. An Introduction to Early Hungarian History*, (Budapest, Central European University Press, 1999, XXII+566 p.) din publicația electronică „The Medieval Review”, editată de Institutul de Studii Medievale de la Western Michigan University, Kalamazoo (<http://www.hti.umich.edu/t/tmr/>). Ea a apărut pe Internet în data de 6 iulie 2000 și s-a bucurat de un anumit ecou printre abonații acestei reviste *on-line*, citită de medievști din întreaga lume. Unele dintre chestiunile tratate de această carte prezintă un interes destul de mare pentru istoriografia românească. Paginile care urmează pot prilejui (re)deschiderea unei discuții sincere și serioase pe marginea unor probleme controversate ale istoriei Transilvaniei și, în general, ale relațiilor româno-maghiare.

A. Róna-Tas este lingvist de formație, dar a publicat și diverse lucrări de istorie, arheologie și etnografie. Fiind rezultatul cursurilor ținute la Universitatea din Szeged și al studiilor efectuate de grupul său de cercetare proto-istorică, volumul lui Róna-Tas are un caracter mai mult didactic-informativ și este accesibil unui public mai larg. Tocmai din acest motiv el a fost tradus în engleză, de către o editură care în ultimii ani a fost foarte activă în propaganda istorică maghiară. Cartea este exemplară pentru modul de a face propagandă, căci impune prin ținuta sa științifică și prin înfățișare. Astfel, punctele de vedere mai șubrede ori tendențioase devin și ele credibile. Nu există niciieri în

⁴¹ Ca inițiator, alături de Bucur Mitrea, al publicației *Studii și cercetări de numismatică* și de asemenea ca membru în Comitetul ei de redacție, de la apariție până azi, am avut nu numai dreptul, ci și îndatorirea de a cunoaște conținutul contribuțiilor trimise spre publicare și de a face, eventual, observațiile de rigoare pe marginea lor. Am îndeplinit constant și riguros aceste atribuții, de la pregătirea tomului I (1957) până la apariția tomului X (1993). De atunci, nu am mai fost invitat să iau parte la activitatea Comitetului de redacție al susmenționatei publicații.

această carte o contestare explicită a prezenței românilor în Transilvania în vremea cuceririi maghiare, dar falsificarea istoriei relațiilor timpurii româno-maghiare se face prin omisiune. Mai elegant și mai subtil, dar la fel de incorect și de nepotrivit pentru o lucrare ce se vrea științifică. Este trist, dar în Ungaria (ca și în România) se mențin aceste fantome ale naționalismului de secol XIX, de neînțeles pentru publicul occidental al acestei cărți. Aparținând unei generații care s-a format imediat după instaurarea comunismului, Róna-Tas a creat o operă reprezentativă pentru istoriografia oficială din Ungaria anilor 60–80.

Înainte de a discuta chestiunile controversate, vom trece în revistă conținutul cărții. Remarcăm acribia cu care autorul prezintă în prima parte a volumului numeroasele și variatele izvoare ale istoriei maghiare timpurii (literare, arheologice, lingvistice, etnografice, antropologice). Totodată, autorul a reușit să definească foarte bine conceptul de *etnos*: „un grup evoluat de-a lungul timpului cu un sistem semiotic comun, ai cărui membri se disting de alte entități etnice și care posedă o denumire proprie permanentă”. Sistemele semiotice sunt limba, cultura, ritualurile funerare, obiceiurile, iar etnosul are ca elemente formative teritoriul, organizarea politică și religia comune (p. 6–12).

Pe baza studierii relațiilor lingvistice cu vecinii, A. Róna-Tas amplasează patria inițială a maghiarilor în bazinele râurilor Volga și Kama, în apropiere de zona centrală a Uralilor. De aici, triburile fino-ugrice s-au separat de cele uralice în jur de 2000 î.d.Hr. Contribuții interesante au fost aduse și de antropologia fizică. Autorul prezintă rezultatele unor cercetări potrivit cărora „95% din populația maghiară (actuală) aparține grupului european” (p. 161). Aceasta înseamnă că ungarul cuceritor a fost rapid asimilați de cei pe care i-au găsit în Bazinul Carpatic. Autorul observă cu multă dreptate că „micile grupuri care se luptau între ele au căutat protecția ungarilor și astfel s-au unit cu ei” (p. 159). Actualul popor maghiar descinde din sinteza tuturor populațiilor care au adoptat limba maghiară. Acest proces poate fi comparat cu romanizarea care a unificat prin limbă populațiile cucerite.

A doua parte este dedicată rudelor și vecinilor ungarilor timpurii (vorbitorii limbilor uralice, turcice și indo-europene). Este vorba, practic, de o istorie prescurtată a stepei eurasiatice în secolele IV–X, bazată însă numai pe sursele literare (arheologia ar fi îmbogățit informația). Fundalul istoric al migrației ungarilor este prezentat în mod amănunțit în capitoul V, unde în mod neconvingător se afirmă o continuitate avaro-maghiară în Pannonia (în schimb, nu se amintește nimic despre resturile populației romanice de acolo)¹.

A treia parte începe cu o lungă discuție asupra numelor etnice ale ungarilor (proprii sau date de ceilalți). Competența lingvistică a autorului își dă aici măsura. Reținem derivarea numelui *Magyar* din două nume etnice, *Maj* și *Er*, purtate de două populații ugrice care au fuzionat. Numele *unguri* a fost dat de slavi din cauza legăturilor cu onogurii turcici, care au trăit și în stepa eurasiatică, și în cadrul khaganatului avar din Pannonia (așa se explică prezența numelui *Ungri* în izvoare occidentale din secolul al IX-lea)². Maghiarii (ungurii) au devenit o entitate etnică în zona dintre Volga și Munții Urali, de unde au emigrat spre stepa Don-Kuban către finele secolului al VI-lea (unde au ajuns supuși ai khazarilor). Ulterior, ei s-au deplasat în Atelkuz. Vom reveni ceva mai jos asupra problemei datării acestei ultime migrații. Pentru moment, este de reținut ideea valoroasă că toate migrațiile desfășurate în stepa eurasiatică au implicat doar deplasarea unor elite conducătoare, care s-au suprapus peste

¹ Pentru care, vezi în special: A. C. Sós, *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*, München, 1973, p. 133–149; E. H. Tóth, *Bemerkungen zur Kontinuität der römischen Provinzialbevölkerung in Transdanubien (Nordpannonien)*, în *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jh.*, hrsg. von B. Hänsel, München, 1987, p. 251–264.

² În privința numelui de *başkiri*, care a fost și el purtat de unguri, amintim că V. Ciocâltan a demonstrat că rom. *bozgor* derivă din acesta, fiindcă başkiri propriu-ziși au trăit în Transilvania până în secolul al XIII-lea (*Wilhelm von Rubruks Angaben über Rumänen und Baschkiren im Lichte der orientalischen Quellen*, „Südost-Forschungen”, 42, 1983, p. 113-122).

populațiile supuse care rămăneau pe loc, de la un imperiu nomad la altul (p. 316). Oare nu tot așa s-au petrecut lucrurile și la extremitatea vestică a acestui spațiu, adică la est și sud de Carpați?

În importantul capitol IX este examinată societatea maghiară după instalarea în Bazinul Carpatic, în special pe baza informațiilor aduse de Constantin Porfirogenetul. Sunt relevate contactele cu slavii, care au pregătit integrarea ungarilor în lumea europeană (prezentată în capitolul următor). Această integrare a însemnat formarea statului creștin. Autorul observă că ungarilor au creat un regat și au devenit un popor european fiindcă (spre deosebire de avari) i-au exclus pe slavi de la orice activitate militară și pentru că nu s-au confruntat cu o formă de organizare politică unitară în Bazinul Carpatic (p. 380–381). Această concluzie pare corectă, dar nu trebuie neglijat rolul creștinării în unificarea poporului și în organizarea statului. Se știe că slavizarea proto-bulgarilor s-a încheiat doar după convertirea la creștinism. Considerăm, de aceea, că etnogeneza maghiară nu s-a desăvârșit în secolul al X-lea (cum propune Róna-Tas).

A patra parte a volumului este dedicată unor probleme speciale, între care mai importantă este trecerea în revistă a cercetărilor din ultimele decenii (p. 395–411). De asemenea, de un interes deosebit este capitolul XVI, în care este discutată așa-numita scriere runică secuiască (p. 437–444). Deși cele mai timpurii inscripții cunoscute sunt din secolul al XV-lea, mulți istorici au presupus o legătură cu acea scriere menționată de Simon de Keza în 1285. Simon de Keza afirma că secuii au învățat scrierea de la români (vlahi), pe când trăiau împreună în munți. A. Róna-Tas evită să comenteze acest pasaj, dar consideră că secuii au moștenit o scriere de tip runic de origine turcică (probabil de la avari), influențată ulterior de scrierile greacă, chirilică și latină. Este posibil, dar alte fapte pot explica tradiția amintită de Simon de Keza. Nu este exclus ca acesta să se fi gândit nu la o scriere adevărată, ci la semnele de tipul răbojului folosit de ciobani (magh. *rovasiras*). Un etnograf român a găsit analogii semnificative între inscripțiile secuiești și semnele ciobanilor³. Desigur, inscripțiile medievale secuiești au reprezentat o formă târzie și mai sofisticată a acestei scrieri runice.

Există în carte unele greșeli minore. Astfel, numele ducatului longobard era „Benevento”, nu „Benvenuto” (p. 123). Ceea ce s-a descoperit la Malaya Pereshchepina nu este mormântul lui Kuvrat, ci un tezaur (p. 217)⁴. Data corectă a trecerii Dunării de către Asparuch este toamna 680, nu 679 (p. 227). Conflictul dintre sârbi și așa-numiții *Timociani* de la începutul sec. IX este o confuzie. *Timociani* nu era amplasați în apropiere de Sirmium și în Slavonia, ci între Timoc și Morava (p. 242). Traducerea inscripției grecești de pe coroana bizantină trimisă regelui Geza este greșită: *krales Tourkias* înseamnă „Regele Ungariei” (Tourkia), nu „Regele Turcilor” (p. 277). Atacul maghiar de la Walandar (Develtos ?) amintit de Masudi (p. 291) nu este sigur datat în 932. A fost avansată și o dată mai timpurie, în 917⁵.

Pe lângă aceste erori sau scăpări, am întâlnit în volum câteva probleme care merită o discuție amănunțită.

În primul rând, considerăm că subcapitolul despre sursele latine ale istoriei maghiare necesită mai multe explicații asupra semnificației și contextului *Gestei* anonime. Regele al cărui notar a scris acest text nu este identificat de toți cercetătorii cu Bela III (1172–1196). Autorul nu menționează cealaltă dată, după Bela II (1131–1141). Aceasta nu e o chestiune lipsită de însemnătate, căci o cronologie timpurie poate schimba unele concluzii. Apoi, lunga controversă asupra credibilității lui Anonymus nu este deloc amintită, deși chiar unii istorici maghiari de vază s-au buizuit pe această sursă

³ P. N. Panaitescu, *Răbojul. Studiu de istorie economică și socială la români*, București, 1946.

⁴ M. Kazanski, J. P. Sodini, *Byzance et l'art „nomade”: remarques à propos de l'essai de J. Werner sur le dépôt de Malaya Pereshchepina (Pereshchepino)*, „Revue Archéologique”, Paris, 1987, 1, p. 71–83. A. Róna-Tas nu citează acest important studiu.

⁵ H. Dimitrov, *Bulgaria and the Magyars at the Beginning of the 10th Century*, „Études Balkaniques”, 22, 1986, 2, p. 76.

în cercetarea unor evenimente din epoca cuceririi maghiare. De pildă, marele bizantinolog Gyula Moravcsik a demonstrat că mai multe detalii din *Gesta Hungarorum* pot clarifica relațiile maghiaro-bulgare de la începutul secolului al X-lea. El admitea existența unor eroi menționați de acest izvor, deși aceștia nu apar și în alte surse⁶. La rândul său, orientalistul L. Rásonyi a acordat deplină încredere relatării războiului contra *Blaci*-lor din Transilvania⁷. Este adevărat că Róna-Tas afirmă că „opera poate fi folosită doar ocazional pentru informații directe despre ungurii cuceritori, și atunci doar cu mare grijă” (p. 59), dar el nu arată care sunt aceste informații. În altă parte, Róna-Tas accepta că „multe elemente din aceste relatări păstrează amintiri care, supuse unei analize istorice atente, pot fi «convertite» în fapte istorice reale” (p. 340). În schimb, nu este făcută nici o observație asupra valorii celeilalte *Gesta*, cea scrisă de Simon de Keza.

Autorul a acordat un spațiu foarte redus izvoarelor latine, poate fiindcă ele sunt târzii în comparație cu cele bizantine sau arabe. Totuși, această atenție redusă pare să fie și un mijloc de a evita controversele implicate de critica lui Anonymus. Același lucru poate fi spus și despre marea problemă a acestei surse: prezența românilor în Transilvania în perioada cuceririi maghiare. Róna-Tas nu a adus acest fapt în discuție, deși ocazional a menționat coabitarea secuilor cu vlahii în munți, amintită de Simon de Keza (vezi mai sus). Printre numeroasele etnii din spațiul eurasiatic și Europa centrală care au stabilit contacte cu ungurii timpurii, românii par să fie singurii care nu sunt menționați în carte. Dacă autorul crede că românii au venit în Transilvania prin secolele XII–XIII, atunci el era obligat să exprime și să argumenteze această opinie, deoarece unele dintre izvoarele pe care le-a folosit conțin referiri la acest popor (nu doar Anonymus și Simon of Keza, ci și „Cronica Primară Rusă” și Moses Chorenafi). Românii sunt astfel ignorați și excluși din istoria Europei nord-dunărene în evul mediu timpuriu.

A doua problemă care trebuie dezbătută cu atenție este cea a epocii în care ungurii au ocupat regiunea denumită *Atelkuz* (*Etelköz*), ajungând astfel vecini cu românii. Noua idee avansată de Róna-Tas este că ungurii au ocupat această zonă dintre Nipru și Dunăre mult mai devreme decât se consideră de obicei: imediat după 670 (p. 326). De fapt, suntem de părere că autorul nu are nici un argument în afara unor speculații. El susține că tribul occidental al confederației khazare (adică ungurii) a ocupat imediat locul stăpânit anterior de Asparuch, la fel cum pecenegii vor ocupa mai târziu același teritoriu lăsat liber de către unguri. De fapt, ungurii au fost forțați să facă astfel fiind gonii de către pecenegi, în timp ce proto-bulgarii au decis în mod liber să plece spre sud-vest. O asemenea prezență îndelungată a unguirilor în stepa dintre Dunărea de Jos și Nipru nu se potrivește cu realitatea arheologică. Pare mai probabil ca regiunea dintre Dunăre și Nistru să fi constituit o zonă tampon între Bulgaria și imperiul khazar, o zonă care uneori a fost controlată de către Bulgaria⁸. După cum remarcă Róna-Tas (p. 328–329), informația transmisă de Gardizi trebuie datată după 870 (acest izvor vorbește despre situarea unguirilor lângă un popor creștin denumit *Vanandar*, care sunt bulgarii). Este adevărat că războinicii *Ungroi* au ajutat în 839 oastea bulgară în războiul contra prizonierilor bizantini așezați în sudul Munteniei, dar acțiunea s-a desfășurat în apropierea gurilor Dunării, într-o zonă nu prea depărtată de Nistru. Pe de altă parte, acești războinici ar putea fi identificați și cu onogurii turcici. Oricum, este mult mai probabil ca separarea triburilor maghiare și khavare de

⁶ G. Moravcsik, *Der ungarische Anonymus über die Bulgaren und Griechen*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, 7, 1969, 1, p. 167–174.

⁷ L. Rásonyi, *Bulaqs and Oguzs in Medieval Transylvania*, „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae”, 33, 1979, 2, p. 129–151. El a identificat pe *Blaci* cu o populație turcică, dar fără temeii. *Blacii* sunt românii, așa cum o arată în mod clar cronicile și documentele medievale maghiare.

⁸ Vezi, de exemplu, F. Curta, *Blacksmiths, Warriors and Tournaments of Value: Dating and Interpreting Early Medieval Hoards of Iron Implements in Eastern Europe*, „Ephemeris Napocensis”, 7, 1997, p. 250.

confederația khazară să fi avut loc în a doua jumătate a secolului al IX-lea, atunci când a decăzut acest imperiu al stepelor. Ocuparea fostului teritoriu bulgar de la vest de Nistru de către unguri trebuie plasată în aceste împrejurări⁹.

Autorul mai presupune că mormintele de la Frumușica, Progota, Grozești și București-Lacul Tei au aparținut unor garnizoane maghiare instalate în acele părți după cucerirea Bazinului Carpatic (p. 118–119, 353). Asemenea „garnizoane” ar fi putut exista doar după ce întreaga Transilvania a fost ocupată de regatul ungarilor. Or, aceasta s-a întâmplat în a doua jumătate a secolului al XII-lea, când Moldova era sub dominația cumanilor. Pe atunci, Carpații Orientali erau apărați de secui (care s-au deplasat în acea zonă pe la mijlocul secolului al XII-lea). S-a descoperit, într-adevăr, un post de control maghiar la Piatra-Neamț-Bâțca Doamnei¹⁰, dar acesta nu are nici o legătură cu mormintele amintite mai sus. I. Fodor și C. Bălint au atribuit aceste morminte ungarilor, dar le-au dat înaintea cuceririi Pannoniei - ceea ce pare mult mai probabil¹¹. Apoi, originea lor maghiară nici nu este sigură în toate cazurile. Potrivit lui V. Spinei, nici unul dintre morminte nu ar fi maghiar¹², dar am putea admite o origine maghiară pentru mormântul de la București-Lacul Tei. O comparație cu vestigiile pecenege evidențiază trăsăturile sale diferite¹³. Pe de altă parte, două aplici cordiforme maghiare timpurii s-au descoperit în Muntenia și Moldova. Piesa de la Sultana provine din mormântul 14, care are un inventar de la începutul sec. X, în timp ce cea de la Dănești a fost găsită într-o așezare din secolele IX–X. Ambele sunt foarte simple, ceea ce sugerează imitarea lor locală¹⁴. Vedem astfel că problema vestigiilor maghiare timpurii din Moldova și Muntenia rămâne deschisă. A. Róna-Tas nu a reușit să o clarifice.

În privința cuceririi, autorul îmbrățișează vechea teorie care afirmă pătrunderea în Transilvania prin trecătorile Carpaților Răsăriteni. El consideră că ungurii au cucerit această zonă de la bulgarii care stăpâneau ocnele din sudul Transilvaniei. Așa s-ar fi deschis prima fază a cuceririi, care a fost urmată de extinderea la vest de Tisa, după 898 (p. 332–338). Róna-Tas nu a folosit datele arheologice în sprijinul acestei teorii. De fapt, arheologia sugerează altă cale pentru pătrunderea ungarilor în Transilvania: prin nord-vest, adică prin Porțile Meseșului. Cele mai vechi descoperiri maghiare din Transilvania provin de la Cluj și Alba Iulia. Ambele situri se află departe de Carpații Răsăriteni, dar destul de aproape de Porțile Meseșului¹⁵.

⁹ Vezi I. Boba, *Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europe in the Ninth Century*, The Hague, 1967, p. 70–80, 90, 113–117.

¹⁰ Vezi A. Ioniță, *Date noi privind colonizarea germană în Țara Bârsei și granița de est a regatului maghiar în a doua jumătate a secolului al XII-lea*, „Revista Istorică”, SN, 5, 1994, 3–4, p. 279.

¹¹ I. Fodor, *Zur Problematik der Ankunft der Ungarn im Karpatenbecken und ihrer fortlaufenden Besiedlung*, în *Interaktionen des mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert*, Nitra, 1984, p. 102; C. Bălint, *Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert*, Wien-Köln, 1989, p. 136–139, 144.

¹² V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 113, 116, 122; Idem, *Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX–X*, „Arheologia Moldovei”, 13, 1990, p. 111–114.

¹³ M. Sâmpetru, *La région du Bas-Danube au Xe siècle de notre ère*, „Dacia”, NS, 18, 1974, p. 258–259.

¹⁴ B. Mitrea, *La nécropole biruivelle de Sultana. Résultats et problèmes*, „Dacia”, NS, 32, 1988, p. 125, Pl. 2/14/9; V. Spinei, 1985, p. 52–53. Aplici maghiare cordiforme s-au mai descoperit în nordul Bulgariei și în Dobrogea. Vezi M. Wendel, în *Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau*, III. *Die mittelalterlichen Siedlungen*, Berlin, 1986, p. 176–177, Taf. 65/644–645 – cu analogii la Nova Cerna, Stărmen, Păciul lui Soare și Garvăn.

¹⁵ Pentru materialul arheologic maghiar de secol X din Transilvania, vezi R. R. Heitel, *Die Archäologie der Ersten und Zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, „Dacia”, NS, 38–39, 1994–1995, p. 389–439.

Autorul acordă credibilitate și legendei uciderii lui Almos în Transilvania (p. 344). Amintim însă că această legendă (consemnată de cronicile din secolul al XIV-lea) a rezultat din confuzia făcută între numele *Septem Castra* (Transilvania) și cele șapte cetăți menționate de Simon de Keza lângă Hung. Cronicile târzii au înțeles referința la cele șapte fortificații ca o aluzie la noul nume dat Transilvaniei în secolul al XIV-lea (*Siebenbürgen, Septem Castra*)¹⁶.

András Róna-Tas a realizat o operă de referință pentru istoria Europei răsăritene în evul mediu timpuriu. Aspectele controversate arată însă că până și asemenea lucrări de înalt nivel științific perseverează (tacit sau nu) în susținerea dogmei venirii românilor în Transilvania în urma ungarilor. Nu este un caz singular, ci aproape o regulă.

¹⁶ C. A. Macartney, *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources*, III, Budapeșt, 1940, p. 39–41; A. Madgearu, *A Legend from the 'Chronicon Pictum Vindobonense' about the Coming of the Hungarians in Transylvania*, în *Proceedings of the International Historical Conference 900 Years from Saini Ladislas Death*, ed. by A. Sășianu, Gh. Gorun, Oradea, 1996, p. 63–65.